

تحلیل میزان رضایت آبخیزنشینان سه حوزه آبخیز شهرستان سراوان از برنامه پنجم رشد و توسعه کشاورزی و درآمدزایی

- ❖ جمشید نصرتی راد؛ دانش آموخته کارشناسی ارشد، گروه آبخیزداری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد میبد، ایران.
- ❖ علی اکبر جمالی*؛ دانشیار گروه GIS، RS و آبخیزداری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد میبد، ایران.
- ❖ حسین سرگزی؛ دانش آموخته دکتری بیابانزدائی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان و کارشناس ارشد اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

چکیده

شناسایی موانع و عوامل اجتماعی و اقتصادی روستائیان برای توسعه روستایی امری ضروری است. برای شناسایی این موضوع، بررسی سرمایه اجتماعی و متغیرهای اقتصادی، اجتماعی مؤثر بر رضایت آبخیزنشینان تأکید این پژوهش است. هدف بررسی میزان رضایت آبخیزنشینان از برنامه پنجم رشد و توسعه کشاورزی و درآمدزایی (سالهای ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۲) است. روش مطالعه، کاربردی بوده و به صورت توصیفی، مقطع زمانی در سال ۱۳۹۶ انجام شد. جامعه مورد مطالعه، آبخیز نشینان حوزه‌های سراوان، شامل مورتی، کله گان و قادرآباد است. ابزار جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته بوده، روایی پرسشنامه با نظر کارشناسان بررسی و تأیید شد. پایایی پرسشنامه با آزمون آلفای کرونباخ با ۰/۷۹ پایایی در وضعیت خوب ارزیابی گردید. برای جمع‌آوری داده‌ها در حوزه‌های مورد مطالعه تعداد ۱۰۲ پرسشنامه تکمیل و گردآوری شد. تجزیه و تحلیل ناپارامتری برای مقایسه میانگین رضایتمندی سه حوزه به روش آماری کروسکال والیس انجام شد. در بسیاری از گویه‌ها حوضه مورتی به‌طور معنی‌داری رضایتمندی بیشتری را نشان داد. نتایج نشان داد که میزان رضایت آبخیزنشینان از تولید ناخالص داخلی با میانگین امتیاز ۳/۵ از ۵ و تملک دارایی‌های سرمایه‌ای با میانگین امتیاز ۳/۳ از ۵ رضایت بالاتر از میانه و مناسبی است. در مجموع میزان رضایت آبخیزنشینان از برنامه پنجم رشد و توسعه نسبتاً خوب ارزیابی شد اما از لحاظ منابع مالی تزریق شده رضایت کمتری وجود دارد. میزان رضایت آبخیزنشینان، مورتی به دلیل آب فراوان و تولید بیشتر نسبت به کله گان و قادرآباد سطح بالاتری داشته است. پیشنهاد می‌شود هر ۵ برنامه توسعه کشاورزی در حوزه‌های استان‌های مختلف کشور بررسی و مقایسه شود.

کلید واژه‌گان: رضایت آبخیزنشینان، توسعه کشاورزی، اقتصادی-اجتماعی، برنامه توسعه، سراوان.

۱. مقدمه

افزایش روزافزون تقاضا برای مواد غذایی که در نتیجه افزایش جمعیت و تغییر الگوی مصرف در کشور است نیازمند توجه بیشتر به پایه های اصلی تولید در بخش کشاورزی و منابع آب و خاک است. بدین منظور حفاظت از منابع آبی و خاکی موجود در کشور نیازمند اجرای طرح های با بالاترین قابلیت است که می توان از آبخیزداری به عنوان یکی از باصرفه ترین و ارزان ترین شیوه ها به منظور جلوگیری و کاهش روند تخریب منابع طبیعی در اکثر کشورهای دنیا نام برد [۱۲]. آبخیزداری شامل برنامه ریزی و مدیریت آبخیز برای جلوگیری از به هم خوردگی وضعیت حوضه و حفظ آن از طریق اجرای طرح های مختلف است. همچنین آبخیزداری علمی است که ضمن توجه به مسائل اقتصادی- اجتماعی منطقه، منجر به استفاده صحیح از اراضی حوزه آبخیز طبق برنامه های طرح ریزی شده می گردد که شامل مهار فرسایش خاک، تنظیم جریان های سیلابی و رسوب گذاری و اصلاح پوشش گیاهی منطقه می گردد [۱، ۱۰]. عدم توجه برنامه ریزان و سیاستگذاران در اکثر کشورهای در حال توسعه به بخش آبخیز و مدیریت حوزه های آبخیز پیامدهای زیان بار و متعددی همچون تولیدات کم منابع طبیعی، ته نشین رسوبات در تأسیسات انتقال آب و سدها، بروز خشک سالی و کمبود آب و مهاجرت روستائیان به شهرها را در پی داشته است [۱۳]. توجه و برنامه ریزی بیشتر در بخش آبخیز باعث ایجاد کار موقت و فصلی برای روستائیان و آبخیزنشینان، افزایش تولید و بهره وری اقتصادی بیشتر برای ذینفعان، کاهش مهاجرت و استفاده از انرژی مخازن سدها و رضایت مندی بهتر بین آبخیزنشینان داشته باشد [۲]. شناسایی موانع و عوامل اجتماعی و اقتصادی روستائیان برای توسعه روستایی امری بدیهی است که برای شناسایی به بررسی نظریه پردازان و سرمایه اجتماعی و متغیرهای اقتصادی، اجتماعی مؤثر بر رضایت آبخیزنشینان در نظر گرفته شده که بهره برداران انگیزه های لازم برای مشارکت در

طرح های آبخیز را باید ایجاد کنند [۹]. بررسی مطالعات گذشته نشان می دهد عوامل تأثیرگذار بر مشارکت روستائیان در مراحل مختلف طرح های آبخیزداری در سطح خیلی کم تا کم بوده است [۱۱]. در پژوهشی با هدف عوامل مؤثر بر مشارکت بهره برداران در طرح های آبخیزداری از دیدگاه کارشناسان ترویج منابع طبیعی و آبخیزداری، به این نتیجه رسیدند که عوامل مؤثر در افزایش میزان مشارکت مردم در طرح های آبخیزداری می توان عوامل اقتصادی و جلب اعتماد مردم به مجریان طرح ها باشد [۴]. در پژوهش دیگر با هدف ارزیابی مشارکت آبخیزنشینان در طرح های آبخیزداری نشان می داد اگرچه آبخیزنشینان در خصوص عدم استفاده از نظراتشان در اجرا و نظارت نگران اند، اما بیشتر آن ها از طرح رضایت دارند و عدم اعتماد به بخش دولتی و استفاده نکردن از نظرات آبخیزنشینان در اجرا و نظارت، مهم ترین عامل مشارکت پایین بود با هم اندیشیدن، با یکدیگر چاره جویی کردن و با هم کار کردن، سه رکن اساسی مشارکت پایدار در رضایت از طرح های بخش دولتی است [۵]. همچنین در مطالعه عوامل مؤثر بر سطوح مشارکت مردم روستایی در پروژه های آبخیزداری بین متغیرهای عوامل اطلاعاتی و ترویجی، نگرش به مشارکت، تحصیلات و روابط اجتماعی با سطوح مشارکت بهره برداران رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد [۶]. در مطالعه ای دیگر با هدف رضایت و آگاهی کشاورزان از عملکرد فعالیت های توسعه آبخیز بر فرایند اقتصادی- اجتماعی کشاورزان و دامداران و ویژگی های محیط زیست بود، نتایج نشان داد که کشاورزان دانش قابل توجهی در مورد اجرای فعالیت های توسعه حوزه آبخیز و تأثیر آن بر اقتصاد، کشاورزی و محیط زیست دارند. پاسخ دهندگان در زمینه فرصت های شغلی در بخش لبنیات، افزایش بودجه پانچیت، تولید شیر، دسترسی به چوب سوخت، زمین های چراگاه و استفاده از ورودی های مکانیکی در کشاورزی رضایت و توافق کمتر داشتند. همچنین در دسترس بودن آب منجر به تغییر مثبتی در الگوی کشت بود که به

این افزایش مورد انتظار هرگز حادث نشده است، زیرا بخش توسعه‌های نداشته است و امکان جذب سرمایه در این بخش با ادامه وضع موجود بسیار پایین بوده است [۷]. طبق قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران به منظور دستیابی به رشد اقتصادی در سال ۹۶ به تصویب رسید (۱۴۰۰-۱۳۹۶). با توجه به نتایج مطالعه [۷]، رضایت آبخیزنشینان از برنامه پنج‌ساله دولت نیز بسیار حائز اهمیت است تا در رسیدن به رشد اقتصادی بهتر در برنامه ششم کمک نماید، چنان‌که [۳] دریافتند بین میزان رضایت از طرح‌های اجرا شده قبلی، میزان آگاهی از طرح‌ها، درآمد، نگرش مثبت به طرح‌ها و مشارکت بهره‌برداران از طرح‌های آبخیزداری رابطه معنی‌داری وجود دارد. با توجه به اینکه تاکنون نظر آبخیزنشینان از برنامه پنجم رشد و توسعه کشاورزی و درآمدزایی انجام نشده و از طرفی چون آبخیزنشینان اولین اشخاصی هستند که باعث آبادانی و هم‌بانی ویرانی منابع طبیعی می‌شوند، بنابراین ارزیابی این قشر نیز بسیار حائز اهمیت به نظر می‌رسید، لذا این مطالعه با هدف بررسی میزان رضایت آبخیزنشینان از رشد و توسعه کشاورزی و افزایش درآمد ساکنان در حوزه‌های آبخیز مورتی، کله‌گان و قادرآباد شهرستان سراوان انجام شد.

۲. روش کار

۱.۲. معرفی منطقه مورد مطالعه

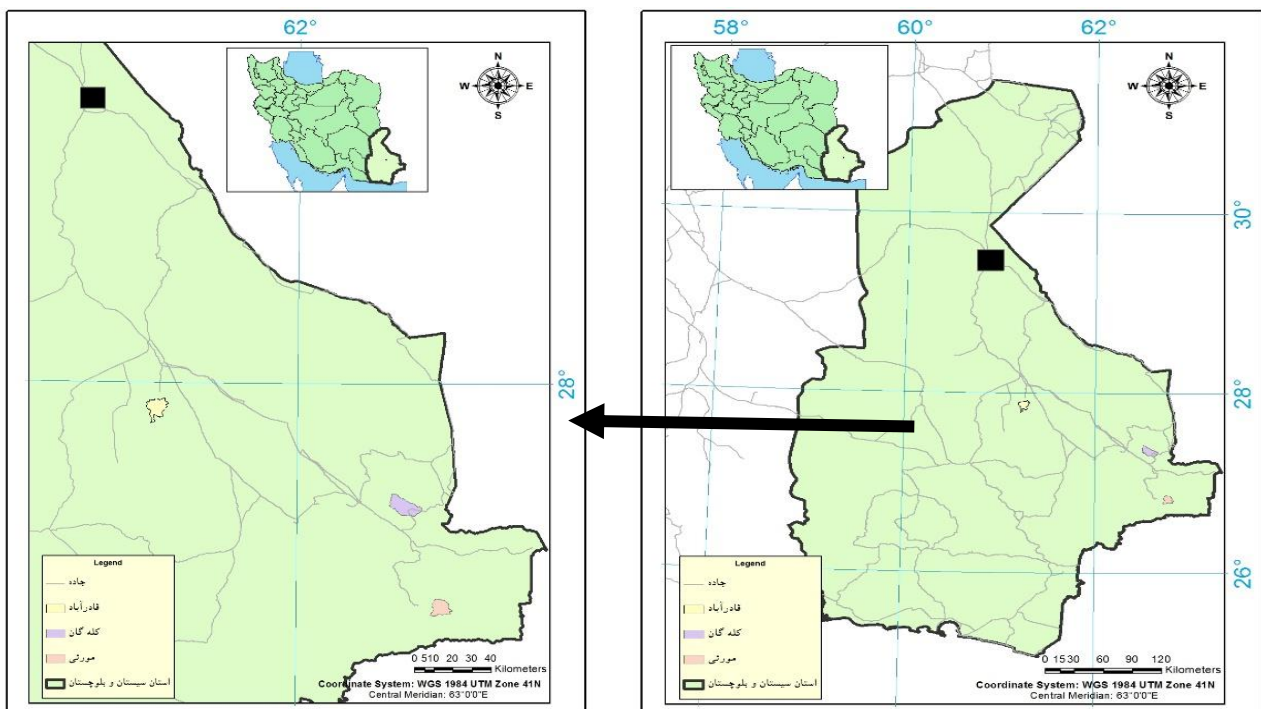
نوع مطالعه کاربردی بوده و به صورت توصیفی-مقطعی در سال ۱۳۹۶ انجام شد. جامعه مورد مطالعه، حوضه‌های آبخیز شهرستان سراوان شامل مورتی، کله‌گان و قادرآباد بودند، مساحت حوزه آبخیز قادرآباد ۸۸۱۰ هکتار و در مختصات جغرافیایی "۰۰' ۱۰' ۶۱° تا "۰۰' ۲۰' ۶۱° طول شرقی و "۰۰' ۴۷' ۲۷° تا "۰۰' ۵۶' ۲۷° عرض شمالی واقع شده است. این حوزه دارای جمعیت ۱۰۰ نفری است که به صورت پراکنده زندگی

محصولات با مزایای بیشتر مانند برنج، پالس، سبزیجات و گندم منتقل شده است. تقریباً ۴۵ درصد از پاسخ‌دهندگان به نتایج فعالیت‌های توسعه آبخیز بسیار مشتاق بودند. سطح کلی رضایت‌مندی نسبت به سایر پارامترهای اقتصاد-اجتماعی، کشاورزی، دامداری و زیست محیطی تقریباً ۵۶ درصد بود که نشان می‌داد پاسخ‌دهندگان به خوبی از تأثیرات فعالیت‌های توسعه آبخیز آگاه هستند [۱۶].

بخش کشاورزی زیربنای مولد هر کشوری است. در بهره‌وری بخش کشاورزی، میزان سرمایه‌گذاری در این بخش از مهم‌ترین شاخص‌های آماری در بررسی بهره‌وری است. در مطالعه‌ای [۷] به بررسی برنامه‌های پنج‌ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی پرداختند. این محققان معتقد بودند بخش کشاورزی علی‌رغم توجهی که در هر پنج برنامه توسعه شده است نتوانسته است به اهداف خود دست یابد. شش برنامه توسعه کشور در سال‌های مختلف عبارت بودند از برنامه اول توسعه ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲، برنامه دوم توسعه ۱۳۷۴ تا ۱۳۷۸، برنامه سوم توسعه ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۳، برنامه چهارم توسعه ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸، برنامه پنجم توسعه ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴، برنامه ششم توسعه ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰. در برنامه توسعه اول میزان اعتبارات عمرانی اختصاص یافته دولت به بخش کشاورزی ۴۲ درصد رشد داشته است. در طی برنامه دوم به طور متوسط ۶ دوره ۱ درصد بود که از هدف برنامه کمتر است. در طول برنامه سوم توسعه اقتصادی بخش کشاورزی به نسبت برنامه‌های قبلی دارای رشد بهتری بوده است. در برنامه چهارم، ضریب خودکفایی غذایی در برنامه پنج‌ساله تنزل یافته که نشان‌دهنده تشدید افزایش واردات مواد غذایی است. در برنامه پنجم تمرکز بر روی کشاورزی صورت نگرفته است و توجه به این بخش کم‌رنگ‌تر شده است، بنابراین نتیجه‌گیری می‌شود در همه برنامه‌های توسعه فقط برنامه سوم در بخش کشاورزی موفق بوده است، همچنین همه برنامه‌های توسعه بر افزایش سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی تأکید شده، اما

مساحت حوزه آبخیز مورتی ۷۴۸۴ هکتار و در مختصات جغرافیایی "۰۰' ۴۲' ۶۲° تا "۰۰' ۵۰' ۶۲° طول شرقی و "۰۰' ۴۶' ۲۶° تا "۳۰' ۵۲' ۲۶° عرض شمالی واقع شده است. یکی از مهم‌ترین پارامترهای حوضه تعداد و تراکم جمعیت است که دارای جمعیتی بالغ بر ۵۵۸ نفر است. شغل اصلی آن‌ها دامداری و بخش دیگری به کشاورزی مشغولند (شکل ۱).

می‌کنند و شغل اصلی آن‌ها دامداری است. مساحت حوزه آبخیز کله گان ۱۲۱۳۳/۹۱ هکتار و در مختصات جغرافیایی "۲۷' ۵۳' ۲۸° درجه تا "۵۳' ۵۹' ۲۸° درجه عرض شمالی و "۳۲' ۵۷' ۶۰° تا "۲۰' ۴۶' ۶۰° طول شرقی واقع شده است. این حوزه فاقد آبادی است بلکه از چند نقطه جمعیتی تشکیل شده است و خانوارها متفرق در کپرهای زندگی می‌کنند. شغل اصلی آن‌ها دامداری و دارای جمعیتی ۱۲۸ نفری است.

شکل ۱. سه حوزه آبخیز مورد مطالعه در استان سیستان و بلوچستان ایران

طریق مطالعه چهره به چهره داده‌ها را جمع‌آوری نمود. جامعه آماری تحقیق تعداد ۱۳۹ نفر از آبخیزنشینان در سه حوزه آبخیز مورد اشاره بودند که بر اساس فرمول کوکران حجم نمونه ۱۰۲ نفر به دست آمد و اقدام به توزیع پرسشنامه در بین آن‌ها گردید. گویه‌های این پرسشنامه شامل دو بخش بود. بخش اول مشخصات جمعیت‌شناسی (جنس، سن، میزان تحصیلات، شغل، منابع درآمد، میزان زمین کشاورزی یا تعداد دام و سابقه

۲.۲ روش مطالعه

ابزار جمع‌آوری داده‌ها پرسشنامه محقق ساخته بود که مطابق با برنامه پنجم رشد و توسعه کشاورزی و درآمدزایی تنظیم شد. روایی صوری و محتوایی پرسشنامه، مورد تأیید جمعی از متخصصین منابع طبیعی و آبخیزداری قرار گرفت. پایایی پرسشنامه از طریق آزمون آلفای کرونباخ سنجیده شد که برآورد عددی آن ۰/۷۹ به از دست آمد که معرف پایایی مناسب بود. پژوهشگر

بودند (اهداف پژوهش شهرستان و برخی تولید سرانه و... از طریق وجود روابط بین گویه‌ها به دست آمد. بدیهی است که برخی گویه‌ها (نرخ تورم) نیز از طریق آمار رسمی درج شده است [۷].

کار آبخیزنشینان و بخش دوم ۱۹ گویه هم‌راستا با جدول ۱). برخی از این گویه‌ها با پرسش مستقیم میزان نقدینگی و... از آبخیزنشینان یا بهره‌گیری از آمارهای جهاد کشاورزی، منابع طبیعی و آبخیزداری

جدول ۱. سه گروه موضوع گویه‌های به کار رفته در پرسشنامه

میزان رضایت (شاخص‌های اقتصادی رشد و توسعه کشاورزی و درآمدزایی)	میزان رضایت (متغیرهای بخش اقتصادی رشد و توسعه کشاورزی و درآمدزایی)	میزان رضایت (منابع مالی رشد و توسعه کشاورزی و درآمدزایی)
تولید ناخالص داخلی	متوسط رشد سالانه ارزش افزوده	تملك دارایی‌های سرمایه‌ای
تولید سرانه	متوسط رشد سالانه اشتغال	تسهیلات بانکی برای سرمایه‌گذاری
بهره‌وری کل عوامل تولید	متوسط رشد سالانه سرمایه‌گذاری	صندوق توسعه ملی
تشکیل سرمایه ثابت ناخالص	کل عوامل تولید متوسط رشد سالانه بهره‌وری	بازار سرمایه
هزینه‌های مصرفی کل	شرکت‌ها و مؤسسات دولتی و نهادهای عمومی غیردولتی	
نقدینگی	تأمین مالی و سرمایه‌گذاری خارجی	
نرخ تورم	کل منابع تأمین مالی برنامه ششم	
نرخ بیکاری		

۳. نتایج

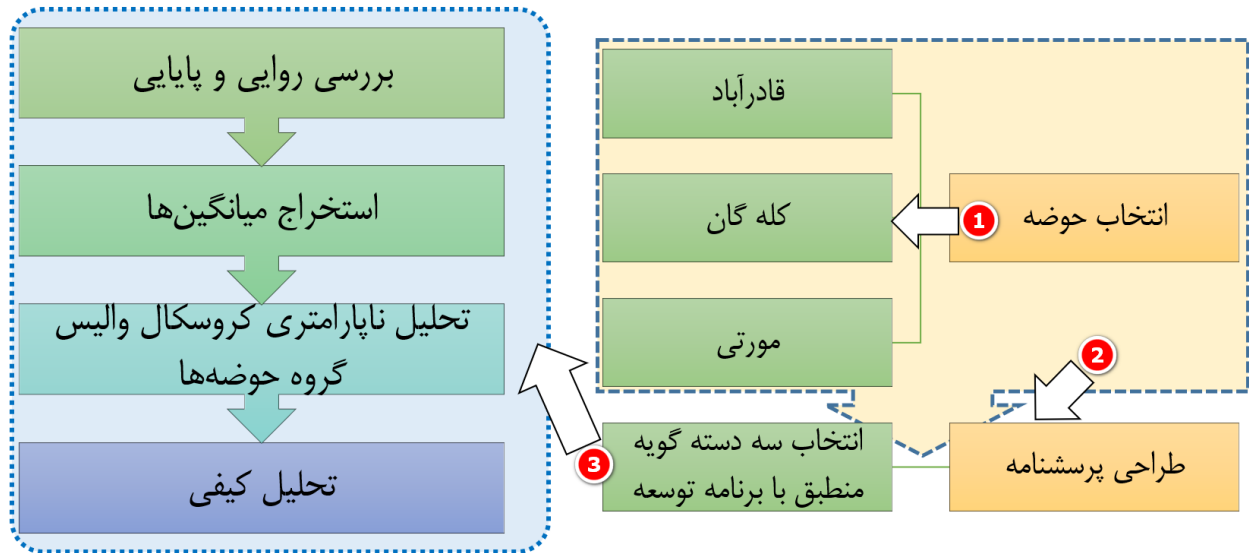
یافته‌های پژوهش نشان داد (جدول ۲) اکثر آبخیزنشینان مرد بوده (۹۴٪) که بیشتر در رده سنی ۴۰-۴۹ قرار داشته (۴۴٪)، همچنین سابقه کار اکثر افراد ۱۵-۱۱ بود (۴۳٪) و میزان تحصیلات ۹۵٪ افراد زیر دیپلم بود. جمعیت افراد شرکت کننده در سه حوزه آبخیز مورتی ۵۳٪، کله‌گان ۲۲٪ و قادرآباد ۲۵٪ است.

نتایج شکل ۳ میزان رضایت آبخیزنشینان سه حوزه مورتی، کله‌گان و قادرآباد از شاخص‌های اقتصادی رشد و توسعه کشاورزی و درآمدزایی را نشان می‌دهد. از شاخص‌های اقتصادی در بخش تولید ناخالص داخلی با میانگین ۳/۵ و انحراف معیار ۱/۳ و میانگین نرخ تورم ۲/۴ و انحراف معیار ۱ رضایت کمی را بین آبخیزنشینان نشان می‌دهد. همچنین آبخیزنشینان مورتی با میانگین ۳/۳ و انحراف معیار ۰/۱ رضایت خوب و آبخیزنشینان

اطلاعات جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها توسط نرم‌افزار SPSS وارد کامپیوتر شد و آیت‌های موردنظر بر اساس اهداف به سه بخش دسته‌بندی شدند. بخش اول شاخص‌های اقتصادی رشد و توسعه کشاورزی و درآمدزایی (۸ گویه) بخش دوم متغیرهای بخش اقتصادی رشد و توسعه کشاورزی درآمدزایی (۴ گویه) بخش سوم منابع مالی رشد و توسعه کشاورزی درآمدزایی (۷ گویه)، برای هر گویه، امتیازها به این قرار بود؛ اطلاعی ندارم نمره ۰، بسیار کم نمره ۱، کم نمره ۲، متوسط نمره ۳، خوب نمره ۴، بسیار خوب نمره ۵. با استفاده از آزمون امتیازدهی استاندارد میانگین و انحراف معیار سوالات و اهداف پژوهش محاسبه شد. میانگین (۱/۲۵-۰) رضایت بسیار کم (۲/۲۶-۳/۷۵) رضایت کم (۳/۷۵-۲/۲۶) رضایت زیاد و (۳/۷۶-۵) رضایت بسیار زیاد دسته بندی گردید. تحلیل‌های ناپارمتری کروسکال والیس نیز بر اساس سه گروه حوضه بررسی و معنی‌داری آن‌ها بررسی شد. مراحل فرآیندی پژوهش در شکل ۲ نشان داده شده است.

درآمدزایی داشتند.

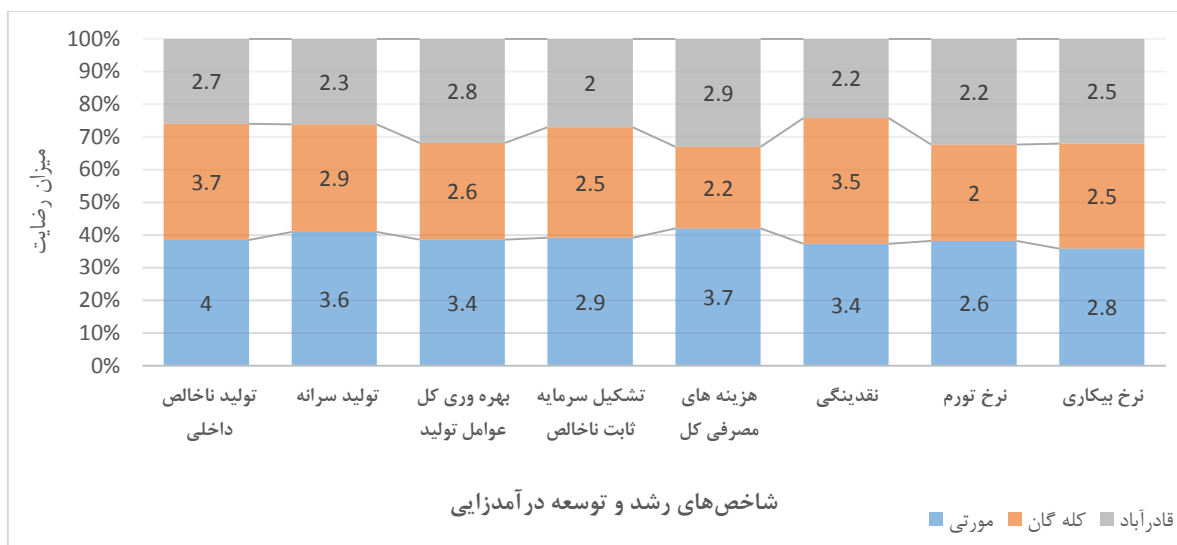
قادرآباد با میانگین ۲/۴ و انحراف معیار ۰/۱ رضایت کمی از شاخص‌های اقتصادی در رشد و توسعه کشاورزی و

شکل ۲. نمودار فرآیندی مراحل پژوهش

جدول ۲. مشخصات جمعیت‌شناسی شرکت‌کنندگان در پژوهش

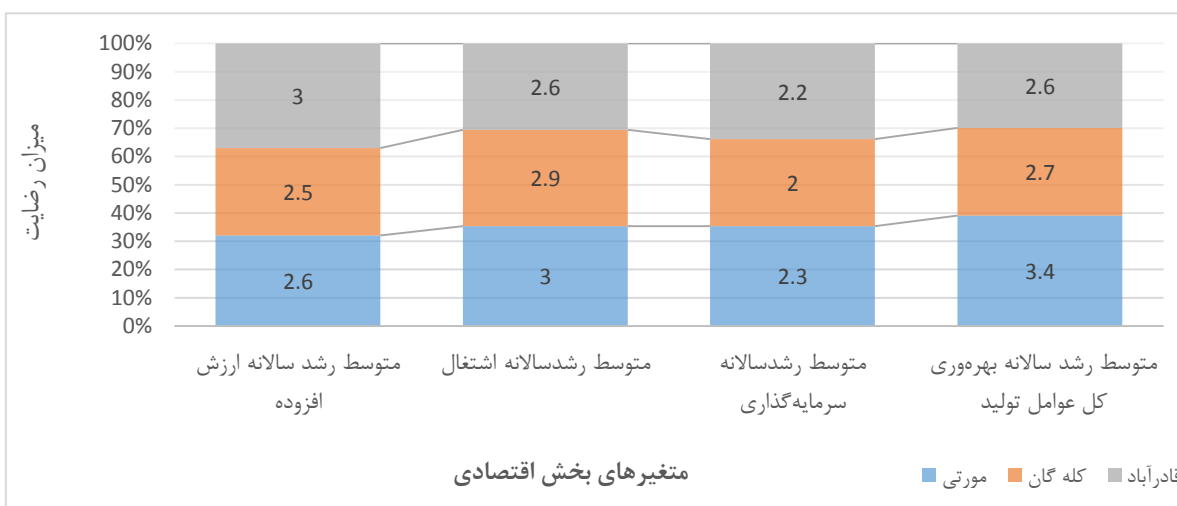
درصد فراوانی	فراوانی افراد	مشخصات جمعیت‌شناسی	
۹۴٪	۱۳۰	مرد	جنس
۶٪	۹	زن	
۸٪	۱۱	کمتر از ۳۰ سال	سن
۴۰٪	۵۶	۳۰ - ۳۹ سال	
۴۴٪	۶۱	۴۰ - ۴۹ سال	
۸٪	۱۱	بالاتر از ۵۰ سال	سابقه خدمت
۸٪	۱۱	کمتر از ۵ سال	
۴۲٪	۵۸	۵ - ۱۰ سال	
۴۳٪	۵۹	۱۱ - ۱۵ سال	
۸٪	۱۱	بیشتر از ۱۵ سال	میزان تحصیلات
۹۵٪	۱۳۲	زیر دیپلم	
۵٪	۷	دیپلم	
۰٪	۰	فوق دیپلم	
۰٪	۰	لیسانس	
۵۳٪	۷۳	مورتی	حوزه آبخیز
۲۲٪	۳۱	کله گان	
۲۵٪	۳۵	قادرآباد	

شکل ۳. مقایسه رضایت آبخیزنشینان سه حوزه مورتی، کله گان و قادرآباد از شاخص‌های اقتصادی رشد و توسعه کشاورزی و درآمدزایی

داشته است. همچنین آبخیزنشینان مورتی با میانگین ۲/۸ و انحراف معیار ۰/۱ رضایت خوب و آبخیزنشینان کله گان با میانگین ۲/۵ و انحراف معیار ۰/۱ رضایت کمی از متغیرهای اقتصادی در رشد و توسعه کشاورزی و درآمدزایی داشتند.

میزان رضایت آبخیزنشینان از متغیرهای اقتصادی در شکل ۴ نشان می‌دهد. متوسط رشد سالانه بهره وری کل عوامل تولید با میانگین ۳ و انحراف معیار ۱/۲ رضایت خوب و متوسط رشد سالانه سرمایه گذاری با میانگین ۲/۲ و انحراف معیار ۱/۲ رضایت کم را بین آبخیزنشینان

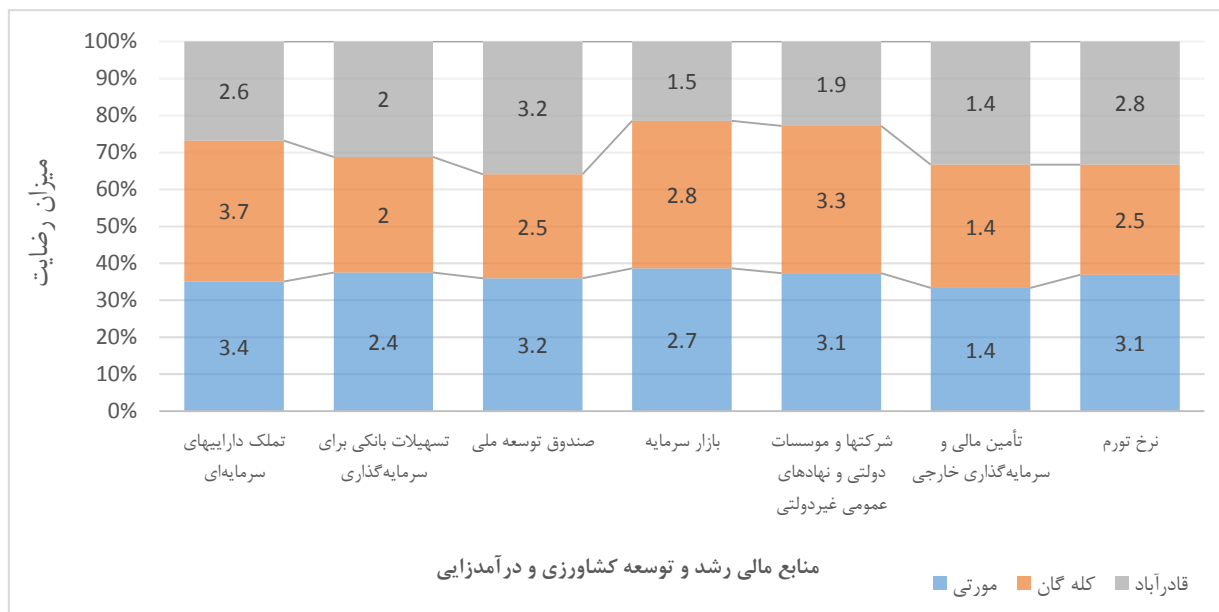
شکل ۴. میزان رضایت آبخیزنشینان از متغیرهای بخش اقتصادی رشد و توسعه کشاورزی و درآمدزایی

دارایی‌های سرمایه‌ای با میانگین ۳/۳ و انحراف معیار ۱/۳ رضایت خوب و تأمین مالی و سرمایه‌گذاری خارجی با

یافته‌های پژوهش در شکل ۵ میزان رضایت آبخیزنشینان از منابع مالی را نشان می‌دهد که تملک

آبخیزنشینان قادرآباد با میانگین ۲/۲ و انحراف معیار ۰/۱ رضایت کمی از منابع مالی در رشد و توسعه کشاورزی و درآمدزایی داشتند.

میانگین ۲/۴ و انحراف معیار ۱/۲ رضایت کم را بین آبخیزنشینان داشته است. همچنین آبخیزنشینان مورتی با میانگین ۲/۷ و انحراف معیار ۰/۱ رضایت خوب و

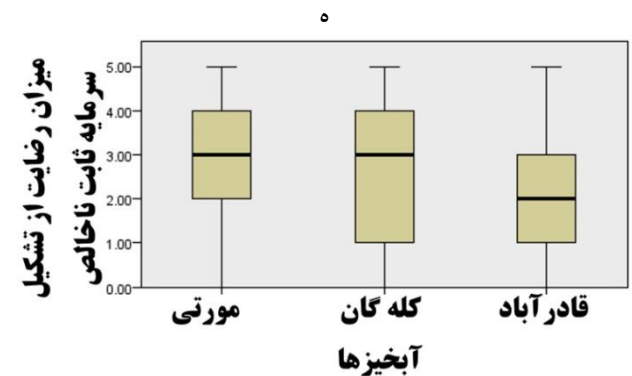
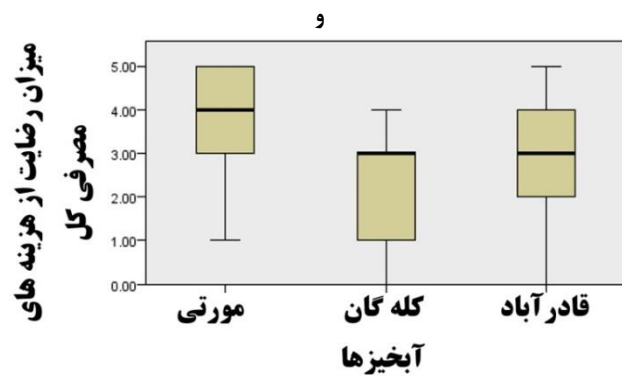
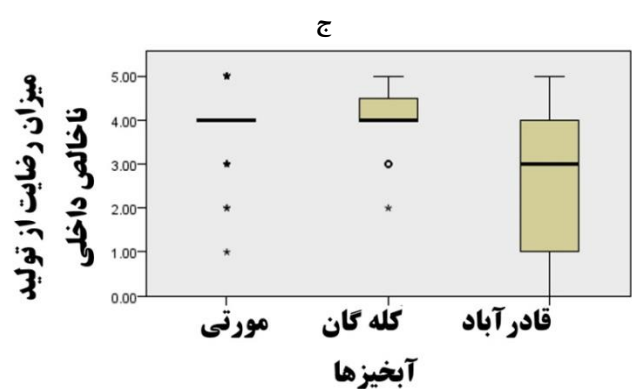
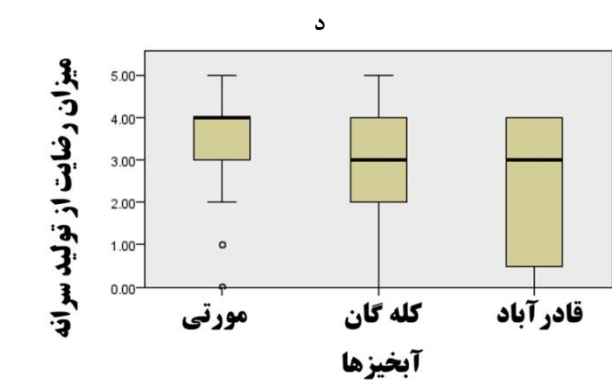
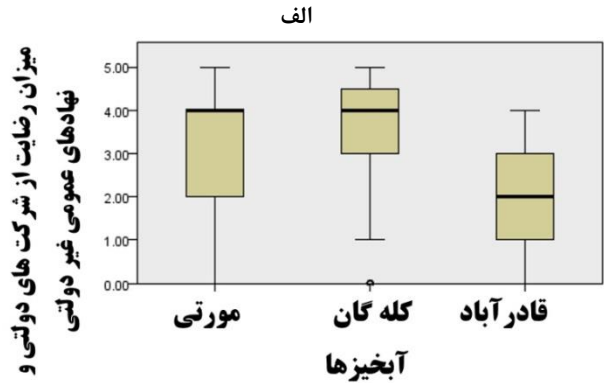
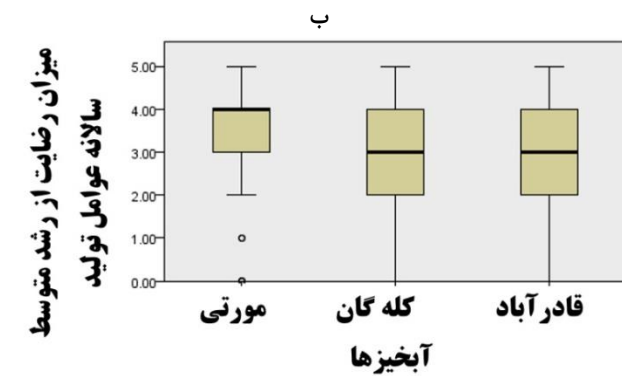
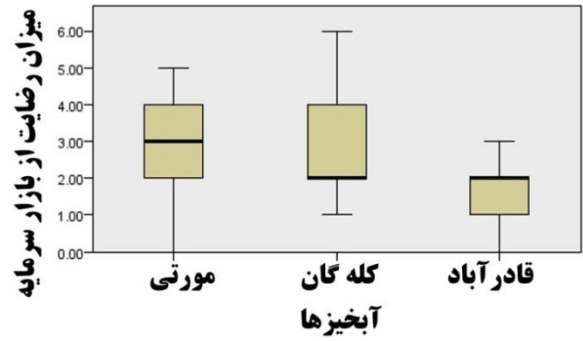
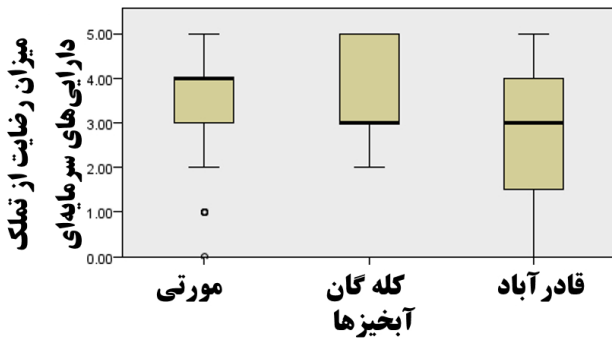

شکل ۵. میزان رضایت آبخیزنشینان از منابع مالی رشد و توسعه کشاورزی و درآمدزایی

رضایت از متوسط رشد سالانه بهره‌وری کل عوامل تولید را نشان می‌دهد که در سه حوضه تقریباً رضایت یکسانی بوده و میانه حوضه مورتی در حدود ۴ قرار گرفته است که نسبت به دو حوضه دیگر بیشتر بوده است، ه: میزان رضایت از تولید ناخالص را نشان می‌دهد که در حوضه مورتی رضایت بیشتر بوده و میانه در حدود ۴ قرار گرفته است و: میزان رضایت از سرانه تولید که نشان‌دهنده رضایت بیشتر در حوضه مورتی بوده و میانه حدود ۴ قرار گرفته است، ز: میزان رضایت از تأمین مالی و سرمایه‌گذاری خارجی که رضایت بیشتر در حوضه مورتی با میانه ۳ قرار گرفته است، ح: میزان رضایت از هزینه‌های مصرفی کل که رضایت بیشتر در حوضه مورتی با میانه ۴ قرار گرفته است و همگی این موارد در سطح ۰/۹۵ معنی‌دار بودند.

با تحلیل‌های ناپارامتریک کروسکال والیس نتایج مقایسه آبخیزنشینان سه حوضه در بسیاری موارد اختلاف معنی‌داری را نشان داد که مهم‌ترین آن‌ها در شکل ۶ قسمت‌های الف تا ح نشان داده شده است. چنان‌که ملاحظه می‌شود: رابطه‌های نظرات سه گروه آبخیزنشینان قادرآباد، کله گان و مورتی که در سطح ۰/۹۵ معنی‌دار شده‌اند الف: میزان رضایت از بازار سرمایه که نشان‌دهنده رضایت بیشتر در حوضه مورتی است. میانه در حدود ۳ قرار گرفته است (امتیاز گزینه‌ها ۰ تا ۵ بوده است ب): میزان رضایت از تملک دارایی‌های سرمایه‌ای که در حوضه کله گان رضایت بیشتری نسبت به بقیه حوضه‌ها داشته و میانه در حدود ۳ قرار گرفته است، ج: میزان رضایت از شرکتها و مؤسسات دولتی و نهادهای عمومی غیردولتی که نشان‌دهنده رضایت بیشتر در حوضه کله گان است. میانه حدود ۴ قرار گرفته است، د: میزان

شکل ۶. الف: میزان رضایت از بازار سرمایه ب: میزان رضایت از تملک دارایی‌های سرمایه‌ای ج: میزان رضایت از شرکت‌ها و مؤسسات دولتی و نهادهای عمومی غیردولتی د: میزان رضایت از متوسط رشد سالانه بهره‌وری کل عوامل تولید ه: میزان رضایت از تولید ناخالص و: میزان رضایت از سرانه تولید ز: میزان رضایت از تأمین مالی و سرمایه‌گذاری خارجی ح: میزان رضایت از هزینه‌های مصرفی کل

۴. بحث و نتیجه گیری

نتایج پژوهش حاضر حاکی از آن است آبخیزنشینان از اهداف برنامه پنجم توسعه در رشد و توسعه کشاورزی درآمدزایی رضایت نسبتاً زیاد (با میانگین ۲/۶) دارند.

آبخیزنشینان از مجموع شاخص‌های اقتصادی رضایت نسبتاً زیاد داشته‌اند مطالعات [۴، ۸]، شاخص‌های به‌دست‌آمده از برنامه پنجم رشد و توسعه کشاورزی و درآمدزایی را مطلوب ارزیابی کرده‌اند. مهم‌ترین انگیزه در این خصوص افزایش درآمد آبخیزنشینان بوده است. عوامل اقتصادی در مشارکت کشاورزان تأثیرگذار بوده به صورتی که جلب اعتماد کشاورزان را به دنبال داشته است. میزان رضایت از نرخ بیکاری و نرخ تورم در این میان کم بوده که هم‌راستا با نتایج [۱۴] است. اجرای طرح‌های آبخیز نتوانسته است باعث کاهش نرخ بیکاری شود چون اجرای طرح‌های آبخیز مستقیماً باعث اشتغال نمی‌شود بلکه با افزایش سطح زیر کشت و بهره‌وری به‌صورت غیرمستقیم باعث افزایش درآمد می‌شود.

آبخیزنشینان از متغیرهای اقتصادی رضایت نسبتاً زیاد داشتند. در یک مطالعه که به بررسی شاخص مالم کوئیست از ۹۳ کشور در ۲۰۰۰-۱۹۸۰ پرداختند نتایج نشان داد که در کشورهای مورد مطالعه به‌طور متوسط سیر نزولی بهره‌وری به کل عوامل تولید مرتبط است. میانگین رشد و بهره‌وری کل عوامل تولید در ایران در طول این دوره دو درصد بوده است [۱۷]. در مطالعه حاضر نیز بهره‌وری کل عوامل تولید بیشترین رضایت را بین متغیرهای اقتصادی داشته و این نشان می‌دهد برنامه پنجم توسعه در رشد و توسعه کشاورزی در این حیطه توانسته رضایت آبخیزنشینان را کسب کند. رضایت آبخیزنشینان از رشد سرمایه‌گذاری کم بود. در مطالعه‌ای روند رشد سرمایه‌گذاری در بنگاه‌های دریافت‌کننده اعتبارات زودبازده بخش کشاورزی، نه تنها سبب کاهش محدودیت‌های مالی و افزایش سرمایه‌گذاری نشده بلکه محدودیت‌های مالی در بنگاه‌های دریافت‌کننده این اعتبارات طی دوره مورد بررسی افزایش یافته است [۱۵].

آبخیزنشینان از منابع مالی رضایت کم داشتند. مقایسه نرخ تورم و سود از سال ۱۳۵۳ تا ۱۳۹۳ نشان می‌دهد که نرخ تورم همیشه از نرخ سود تسهیلات اعطایی بیشتر بوده است. در حقیقت نرخ واقعی سود تسهیلات منفی است. در صورتی که در جهت تمایل سرمایه‌گذاران به سرمایه‌گذاری، بایستی نرخ سود بالاتر از نرخ تورم باشد. به‌عنوان مثال در سال ۱۳۸۳ نرخ سود تسهیلات ۱۳ درصد و نرخ تورم هم‌زمان ۱۵/۲ بانک کشاورزی ۵ درصد بوده است. در حقیقت نرخ واقعی تسهیلات ۱/۷- درصد بوده است [۷]. در مجموع از نقاط قوت این مطالعه انگیزه آبخیزنشینان برای مشارکت در برنامه پنجم رشد و توسعه کشاورزی در برنامه ششم جهت رسیدن به رشد اقتصادی بیشتر در منطقه است. از محدودیت‌های مطالعه این بود که اکثر افراد از سطح سواد پایین برخوردار بودند و خیلی از آیت‌های برنامه پنجم رشد و توسعه کشاورزی و درآمدزایی را نمی‌دانستند. پژوهشگر جهت رفع این مشکل برای تک‌تک آبخیزنشینان برنامه پنجم رشد و توسعه کشاورزی و اهداف آن و پرسشنامه را توضیح داده سپس به تکمیل پرسشنامه‌ها نموده است. پیشنهاد می‌شود برای حوضه‌های محروم و مردم مرزنشین جهت دریافت تسهیلات شرایط گرفتن این تسهیلات آسان‌تر گردد. پس از تحلیل‌های کمی که نتایج به‌طور معنی‌داری تفاوت نظرات ساکنین حوضه‌ها را نمایش داد با تحلیل‌های کیفی نیز در تفسیر نتایج می‌توان مواردی را مطرح کرد. میزان رضایت آبخیزنشینان از برنامه پنجم رشد و توسعه نسبتاً خوب ارزیابی شد که از منابع مالی رضایت کم داشتند. میزان رضایت بر اساس حوضه‌های مورد مطالعه نشان داد که آبخیزنشینان مورتی نسبت به قادرآباد و کله‌گان رضایت بیشتری داشتند که به نظر می‌رسد به دلیل دسترسی و استحصال آب بیشتر، سابقه آشنایی و تجربه تاریخی انجام عملیات آبخیزداری آبخیزنشینان این حوضه نسبت به حوضه‌های دیگر و همچنین سطح تحصیلات بالاتر ساکنان باشد. همچنین طرح‌های آبخیزداری در این حوضه نسبت به بقیه

از منابع طبیعی را بهبود بخشید. بنابراین پیشنهاد می‌شود این موضوع در آبخیزهای اقلیم‌ها و جوامع انسانی مختلف ایران و برای هر ۵ برنامه ۵ ساله اجرا شده مورد ارزیابی قرار گیرد تا در تصمیم‌گیری‌های بعدی انجام آن با فواید بیشتر و شرایط بهتری انجام پذیرد.

حوضه‌ها بیشتر انجام شده و باعث انگیزه و مشارکت بهتر شده است. در نظر گرفتن عوامل اقتصادی در حوزه‌های آبخیز بسیار حائز اهمیت است، زیرا امرار معاش آبخیزنشینان به منابع طبیعی و پتانسیل‌های طبیعی موجود در منطقه وابسته است که با مدیریت جامع می‌توان هم آبخیزنشینان را ساماندهی کرد و هم حفاظت

References

- [1] Abedi A. and Tabatabai H. (2006). Analysis of the Economics of Watershed Management in Chaharmahal and Bakhtiari Province, Proceedings of the First Regional Conference on the Utilization of Water Resources in Karoon and Zayandehrood Areas (Opportunities and Challenges), Shahrekord University, p. 71 - 82. (In Persian).
- [2] Bagdi, G. L. (2005). People participation in soil and water conservation through watershed approach. Indian: International Book Distributing (IBDs).
- [3] Bagherian, R, Bahaman, A. S, Asnarulkhadi, A. S. and Shamsuddin, A. (2009). A Soci Exchange Approach to People's Participation in Watershed Management Programs in Iran. European Journal of Scientific Research, No.34, pp. 428-441.
- [4] Mousa'i M., Malek Mohammadi I., Hosseini S. J. and Mirdamadi M. (2010). Factors Affecting the Participation of Operators in Watershed Design from the Viewpoint of Experts on the Promotion of Natural Resources and Watershed Management in Fars Province Scientific Journal of Agricultural Sciences, Islamic Azad University, Tabriz Branch. (In Persian).
- [5] Mesbah Seyyed Hamidoh, Jokar Laden L, Farmer Hojat Allahah. (2016). Evaluation of Watershed Participation in Watershed Projects (Case Study: Golestan Watershed, Shiraz) 11th National Conference on Watershed Management Sciences and Engineering. (In Persian).
- [6] Mehrdost Kh, Shams A., and Karami Dehkordi A (2013). Factors affecting levels of rural people's participation in watershed projects (Case Study: Drood Faraman and Lal Abad watersheds of Kermanshah County). Economics and Agricultural Development Research, 44(3) . : pp.399- 409 (In Persian)
- [7] Mollaei Y. T., Mahdavi A. A., (2016). A Study on the Process of Agricultural and Natural Resources Productivity during Five Years of Development of Iran, Journal of Strategic Strategy of Forest, 1 (1): <http://www.fsaj.ir/files/9712732025327502.pdf>, pp.1-11 (In Persian).
- [8] Mahboubi, M., – Najd, N., Abbasi, N., and Omid Tusi, AA., (2015). Motivational factors affecting the participation of farmers in steppe cultivation operations of agricultural lands in Chehel-Chay watershed in Golestan province. Watershed Management Research Center of the 6th / No. 12.
- [9] Nabi Pour Y., Vafakhah M., (2017). The impact of socio-economic variables on villagers participation in watershed projects, 11th National Conference on Watershed Management Sciences and Engineering. Position & Page?
- [10] Plast, E, (2002). Soil science and management (second Eds). Delmar publisher inc, 182 p.
- [11] Rezaei R., Vedadi E. and Mehrdost K., (2012). Investigating the Effective Factors on the Participation of Villagers in Khamarkh Watershed Watershed Projects (Case Study: Ten Jalal Village) Rural Research, Third Year, No. 1, pp. 199-221. (In Persian).
- [12] Sheng, T. C. (1990). Watershed management field manual. *FAO conservation guide*, 13(6): 148 P.

- [13] Shemshad, M and Malek Mohammadi, A. (2007). The Role of Public Participation in Watershed Projects, Proceedings of the Fourth National Conference on Watershed Management and Management of Iran (Management of Watersheds), pp. 111 to 119. (In Persian).
- [14] Sharifi A, G. S. and Rezaei R. (2010). Assessing the factors affecting the participation of villagers in Jiroft watershed plans. Journal of the Science and Engineering of Watershed Management of Iran. Fourth Year - Issue 12. Vol & No?
- [15] Shaban Zadeh K., Shah Nushi S., Daneshvarakakhmi, I. (2013). Investigate the trend of investment growth in firms that receive early agricultural credits. Agriculture and Development Economics, No. 81, pp. 23-50.
- [16] Singh O, Sharma T, Singh J. F. (2017). Perceptions and satisfaction levels on the performance of watershed development activities in the Morni Hill area of the Siwalik Himalayas in India. Human ecology. 44(1): 91-104.
- [17] Tahami P., S. and Nemati M., (2013). Measure and analyze the growth of total factor productivity of sugar beet production in Iran. Scientific-Research Journal of Sugar Beet Growing and Processing Research Institute. 29(1:, 113 – 127.